

кореспонденције Наташа Катић предочава „другу страну медаље”, односно увид Савкине братанице, Анице Савић Ребац, о негативном аспекту женских добротворних задруга. Значај женског удруженог деловања у отварању просветних установа и болница је неупитан, али нам коментари допуњени појединим увидима помажу да створимо што целовитију и истинитију слику о важним дешавањима из наше прошлости.

Дела Савке Суботић наилазила су на поштовање и изузетну захвалност свих који су са њом сарађивали или сведочили о несебичном залагању на разнородним пољима уздизања српске културе, српске жене, њеног рада и образовања. *Прејиска Савке Суботић* читаоцима доноси увиде у различите аспекте Савкиног рада али и приватног живота. У писмима која нам ишчитава Наташа Катић наилазимо на „многозаслужну”, „високоблагородну” и „високопоштовану” госпођу Савку, чија дела бивају слављена, али видимо и забринуту мајку, као и пажљиву тетку. Лик Савке Суботић представљен је у другачијем светлу, те и употпуњен епистоларном перспективом, у чему се огледа изузетан допринос ове књиге. Низ личности са којима Савка Суботић ступа у додир представљене су у биографским белешкама и коментарима који прате кореспонденцију и додатно је расветљавају. Потребу да се подсетимо значајне фигуре наше културне прошлости појашњава племенита идеја изречена у уводном тексту: „Да бисмо знали куда ћемо сутра, врло је важно да знамо одакле смо дошли”. Брижност према Савкином рукопису ишчитава се у свим сегментима књиге, као и истраживачка воља у сагласју са особеним Савкиним полетом, стога читаоци стичу утисак да се прича о Савки Суботић још увек не окончава.

Мср Нина В. СТОКИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
nstokic012@gmail.com

ПЕВАЊЕ У ДВА ГЛАСА

Милан Мицић, *Ракија и ране*, треће, измењено и допуњено издање, Банатски културни центар – Културни центар „Лукијан Мушички” – Библиотека „Бранко Радичевић”, Ново Милошево – Темерин – Житиште 2024

Наша књижевност као да је досад заобилазила, скрајњивала (на своју штету) једну битну тему, тачније речено исходишни *рукавац њеме* о Првом великом рату – *солунске добровољце и колонисте са њосијора*

негдашње а вајкадашње Војне крајине. Али и са подручја свих наших крајина и орајина са северозападних обода Балканског полуострва.

Била је изопштила наша литература оне који су, живећи и борећи се на аустроугарској Граници за очување међа и тековина западног (католичанског) хришћанства, штитећи га од Отоманлија, стајали и неодступно опстали, заправо, на коридору универзалних принципа изворне хришћанске етике, испоставиће се касније. А посебно је данас, у ово Мефистофелесово време, спознаја те исполинске борбе, и нажалост, њеног вулгарно оисењеног, у бесцење природног/прошверцованог етичког резидуума, трајично белога, рекли бисмо.

Већ самом својом граничарском, тачније речено својом егзистенцијалном узвисином, рођењем као позваношћу, да парафразирамо Ничеа, ти наши славни Граничари, доцније солунски добровољци, па колонистички – били су предодредени за изазове и подвиге које изискују граничне животно ситуације као што је била она, једна у низу, у периоду од 1914. до 1918. године.

Јер живот који се одвијао на Граници, у „левку” вера, култура и цивилизација – увек је био нешто друго, и нешто више од уобичајеног подумевања живота као таквог. На Граници су се живела два живота у једном. За друго, и успут за себе. Ту су се трпеле и чувале две егзистенције једним јемством (јемственицом) на раменима.

А ови тврди јемци управо су пада дали, као што ће (њихови потомци) даћи и 1941. и 1991, па и 1999. године, све оно што су имали за Божју величину и славу, како би рекао песник.

Милан Мицић један је од малобројних у нашој литератури који широкому њему солунских добровољаца деценијама посвећенички, занатски престижно, варијететно обделава кроз оптику историчара, песника и прозног писца. Оно сеновићо (да се послужимо оригиналном поетолошком дефиницијом нашег песника) што је невидљиво, што се се „отима” историчару, јер „историја није нити може бити станиште апсолута”, како пише Никола Милошевић¹ – то сеновићо подаје се списатељу Мицићу. Метафизику историјског кретања које никад није исто, трагање за људским материјалом у повестима, како је писао Владан Десница – то је управо у надлежности књижевности, њене суптилне дестилације човековог парадоксалног бивства у библијском процепу времена и вечности, немилосрдно изложеног повесном жрвњу. Историјска инспирација кристалише се тако у трансисторијске поетске поруке и значења која надилазе свој првобитни извор и његове идеолошке векторе, те на шкрту есхатолошку светлост износе (понекад) целосно човеково биће које трпи прилику повесних ткања.

Треће, измењено и допуњено издање песничке збирке *Ракија и ране* Милана Мицића, у коју је сабрано чак 139 песама, посведочује управо ове

¹ Никола Милошевић, *Царство божје на земљи*, „Филип Вишњић”, Београд 1998, 237.

увиде. Осим по уврштавању нових (као и прерађених) песама, новина ове књиге огледа се и на формално-поетском плану, као и на мотивско-тематском. Јер његова нова певанија, са поднасловом „добровољачка, колонистичка читанка”, допуњена је и *живојним крутом* његовог колективног, успешно индивидуализованог песничког субјекта из периода друге (комунистичке) Југославије, њених раних почетака и контроверзних турбуленција на релацији Броз–Стаљин. А ту је и циклус песама о статусу жене у колонистичким насељима, као и ауторефлексивне реминисценције песникове на *сѿаросѿе* из његовог породичног окружења. (Најзад, песник Мицић посветио је ову песничку књигу своме „ђеду Јовану Мицићу, рођеном у Мајском Тртнику код Глине, на Банији, солунском добровољцу, и његовим ратним друговима и колонистима”.) Иначе, док читамо приповетке овога писца, и нарочито ову песничку књигу, из сећања нам непрестано израња, и прати нас као *она звезда, колоритна реченица* М. Црњанског из *Сеоба: Одласци и сеобе учинице их мујинима и ѿролазнима, као дим ѿосле биѿака...*

Под формалним, структуралним иновацијама подразумевамо извесну сведеност поетског израза, емотивну суздржаност, готово физикалну кондензацију, као кад суза виси са трепавке, а нека гравитацијска сила не да јој, *људској росуљавки*, да се откине у *њену долину*; конкретистичке песничке слике, животне, опоре, виталистичке, орошене сољу егзистенцијалне муке, отпора и претрајавања; сољу есенцијалних тајни људског бића и битка, у који је историја грубо утиснула своју *целу ѿесѿ* на јединствен, сурово непоновљив начин. И поломила је!

Семантички прецизно одабран, сам наслов Мицићеве песничке књиге *Ракија и ране* носи у себи, или макар контекстуално призива предукус једне унутрашње а страшне антрополошке, егзистенцијалне риме. Римарија којег ствара сам живот. Поетска пуноћа тог римарија остварена је у целости у овој збирци, у свакој песми понаособ, и свима у збиру. *Овде, као да су живој и ѿезија, исѿорија и ѿезија – ако не у замишљеној, ѿрејѿосѿављеној (унуѿрашњој) ѿодударносѿи, флаидном сроку у ѿокушају, чију је лоѿичку кохеренцију немоѿуће осѿварѿиѿи – а оно макар на ѿраѿу вечної (насѿојања) усѿосѿављања унуѿрашње риме, ѿде у једном ѿласу ѿевају два: ѿлас бића и небића.*

Осим „Речи аутора”, збирка се састоји из шест циклуса („Пролог”, „Ракија и ране”, „Баке наше”, „Људи”, „Мој ђед” и „Епилог”), где се предочава не само тематски пресек књиге већ се, пре свега, слика динамички статус, лирско, метафизичко-историјско кретање песничког субјекта кроз родословне „деклинације”, временске и повесне зоне.

У овом трећем, измењеном и допуњеном издању Мицићеве песничке књиге опевана је епска сага троструког хероизма и трагизма српског крајишког света: она *ѿасѿарбајѿерска*, у раним капиталистичким ревирима Америке, па *солунско-добровољачка* и најзад *колонистичка, ѿрка*

мирнодојска повесница у Банату и Бачкој, из времена двеју Југославија. Моћном, антејском снагом локалног идиома тзв. *ђекавице*, који је брана свакој земној злости, губљењу и (само)забораву, из архајских дубина бића пева ова поезија и о *толубијој* души овог света, *ћојићевски* казано, без обзира на скоковите емотивне и психолошке амплитуде овог трпиљачког, мученичког народа, које су колико карактеролошке нарави, толико и последица битака непрестаних са демонима историје.

Лирска (па и лична, народна!) биографија Мицићевог песничког света чини се као да је (сва) стала (склонила се од *џенгер-новојезичара!*) у песму „Четири пута ђедови моји рађали се...“:

Четири пута у вијеку своме ђедови моји се рађали.

Први пут у завичају се родили.
Други пут у Америци далекој.
Трећи пут на вронти солунској.

А четврти пут у Банату ђе је рођење земља.

Четири рођења, а једна кожа,
једни прсти, коса и лубања.

Четири рођења, а исти пра’.

Иста со на брковима. (78)

Литургијским чином саме песме, исповедним, *носіїалічним* тоном *културје сећања дубинској захваїа*, из срца и грла колективног песничког субјекта и укупношћу његовог епско-лирског и историјског контекста, *ракија се – а не вино! – свещійено овде їризива и слави, а їо мери ойційе ране свеї рода, їо мери ойворених рана Мицићевої умноженої јунака*. Рана које крваре и у нашој души и на телу.

А нигде се тако и толико као на простору Војне крајине – ракији није тепало и умиљавало, бајало и удварало, готово као устима народног песника плело и срицало свакојако умиљеније *ракијици, ракущи* – као каквој бајној госпи. Или богињи. Или каквој чудотворки. Исцелитељки. Помоћници. Спаситељки. Заштитници.

Ево прегршти епитета о тој чудотворној, гргољавој текућици, мирној точуравки: *Алдамацица. Анђелуца. Безілавица. Блебетара. Веселькуца. Врайоломка. Језикача. Жишкарка. Нашикача. Мученица. Мозіовача. Посркуља. Раскућница. Трнова шибовача...*

И нашло би се још, јер их има у *їоеїишчком брeвијару о ракији*, ових украсница, ових кованица изведених из именица, глагола и придева. Али застаћемо овде како се не би, не дај Боже, помислило како су наши славни

Крајишници, преци наши, пијанице, *мокра браћа* били. Јер, осим по узорном *домаћиновању*, по мишици и пушци, будном стражењу на граници двеју вера и цивилизација, *наши војни граничари чувени су били и њо књизи и културном деланију своме*, да се послужимо језиком њиховог времена. Баштинили су они *досиђојан* црквени клир, угледне владике и свештенике који су изгарали на народним пословима; оставили нам у завет и аманет узорне учитеље, песнике и писце, историчаре, фрескосликаре, музичке уметнике, научнике, лекаре, прве српске офицере, градитеље, политичке посленике, привреднике, велике задужбинаре, утемељиваче кључних културних институција не само на простору (*своје*) Војне крајине него и у ономашњој аустроугарској провинцији, цивилној Хрватској, које, те институције, и данас постоје! Да се не заборави!

(У хоризонту наше теме, дотаћи ћемо се овде само једног сегмента ових големих дарова наших предака са Војне границе. *Данас бисмо се с њравом моћли, хийоћейички, зайићайи шћиа свейска наука, један њен исходишци, филолошци хуманисћички сељменї, дуђује срїској крајишккој књижевностї*, и за пример навести мемоаристичке књиге нашег научног великана Милутина Миланковића – *Кроз васиону и векове, Кроз царсїво науке, Усїомене, доживљаји и сазнања* – на пример. У својој научној монографији *Срїска књижевна Крајина*, Славица Гароња Радованац² управо Миланковића сматра за претечу постмодерног писања (и писаца) не само у српском већ и у светском литерарном корпусу! Његов књижевни поступак, временски планови, аутореклексија, потирање границе између стварног и непостојећег/невидљивог, стил и језик, вештина инкорпорирања разних жанрова у структуру текста, и поготово начин на који он користи/префигурира документ и животне чињенице, сасвим јасно упућују на то да је овај научник и књижевник био давно, пре многих, у дослуку са постмодернистичким магијама и „мешетаријама“.)

Но, вратимо се Мицићевој књизи. *Ракија*, као својеврсни *ћоћос сїлина*, овде има позицију оспољене егзистенције која се крза и троши у мутним вртлозима инверзних, болних историјских процеса. Она је метафизички корелат оштећеног, отуђеног, изгубљеног живота, али и бајковити, да не кажемо божански еликсир којим као да се духовни и физички витализам настоји сачувати, а *окрњена, закинућиа еїзисћениција* пошто-пото уздићи – и на овај *обрнућии начин* – на лествицу традиционалног, крајишког етоса и епоса. Не, дакле, *ракија* као пука брана очајања и посрнућа, како би се наивно могло помислити. Има ли се у виду она, како рекосмо, унутрашња, антрополошка, егзистенцијална рима у наслову ове збирке, *ћоћос ракије* и *ранџ* кореспондира на једној вишој, универзалној равни. Јер ракија није овде (као ни вино у нашој народној усменој

² Славица Гароња Радованац, *Срїска књижевна Крајина*, Прометеј, Нови Сад 2015, 34.

поезији!) само уобичајено, предиспонирано (српско) пиће; она овде задобија (незаменљиви) сурогат евхаристијске тварности у *сйрациним живојним службама* под отвореним, немим небом, који вековима служаше српски крајишки свет. Као што ни ране наших крајишника, наших предака, заправо, не припадају само њима. Оне припадају и њиховим потомцима, дакле и нама. Али и свима онима којима се *йосуђени живој* злехудо *учворио* у буквалној или метафизичкој, *йраничној ејзистенцијалној сйтуацйји* какву данас видимо (и рашчитавамо) на многим тачкама наше планете.

(Мицићева песничка књига /али, да не сметнемо с ума ни етнолошке, етнографске и историјске списе Манојла Грбића, Николе Беговића, Спиридона Јовића, Манојла Бубала Кордунаша, Владимира Ардалића, Милана Радеке, Никодима Милаша, песничко дело Николе Боројевића, поезију Браће Мицић, дела Матавуља и Ћипика; најзад, прозу Петра Кочића, мемоарску и дневничку прозу Гојка Николиша, Дејана Медаковића, књижевна дела Вељка Милићевића, Војина Јелића, Драгана Божића, Милана Ножинића и Јована Радуловића, приповедачки свет Бранка Топића, Младена Ољаче, Бранка Летића, Туре Дамјановића, или прозна остварења *овоја ауџора*, на пример/ добар је повод да се, можда, постави /и/ једно, досад неизрицано питање, чини ми се важно питање, колико поетичко и књижевноисторијско, толико и онтолошко, теолошко, социолошко, историјско. Наиме, ако је у косовском епосу и етосу, као и у свакодневном животу, достојанству и господштини немањићког царства, где су држава и црква биле у синергији /уколико то царство, можда, и давно раније пре овог *мујиној, флуидној йовесној йраничника* није постојало!/, ако је, дакле, тада вино уистину било, као што у православном хришћанском догмату и јесте, симболична, супституисана (света) евхаристијска твар, али и световна твар, омиљено и једино пиће *йосйоге 'ришћанске – значи ли йо да је време Војне крајине / Војне йранице / с обе сйране Уне! / у коме је, гйљем векова, до данас, йако и йолико йочурала искључиво ракија! – да ли је йо време било мање ејско, мање йосйодско, мање јуначко, мање слободарско, мање ейично, а више несрећно? Најзад, да ли су крајишници били мање оцрквењени?!* Једнозначан, задовољавајући одговор тешко да се може дати, јер ова тема је за диференцирану, пространу расправу друге врсте.)

У овој Мицићевој књизи могли бисмо издвојити читаву прегршт антологијских стихова, као и песама, и сви они, *крисћалом своје мини-јайтурне сйрукйуре*, као да оличавају *слеђене* дозиве (и све тише и мало-бројније!) одзиве са *Срйске Йййаке*. Њене друге обале. Питање је само да ли ко чује те јавке, да ли их данас препознајемо, на начин који *госйојан јесй*, и како се, са каквим садржајима у свести и савести, у свакодневној и културноисторијској прагми, одазивамо на те присне и блиске, животодајне јавке. Овде смо издвојили, као парадигму, песму „Ђедови моји по гробовима се познају”:

Ђедови моји по гробовима се познају.

На'ранили земљу банатску својим прецима
и својим потомцима.

Црни Банат.

Крст до крста.

Села нова гробовима омеђена.

Јаук и крув. (52)

Не вара утисак, напротив, да се ова песма, овај стих, одазива оном Милоша Црњанског *Мој народ је јаук и њробље*. Ратни и мирнодопски, дозиви и одзиви који се, ево, циклично смењују и размењују читавог двадесетог века, и до овога часа.

Сада, као и увек, и планетарно.

Анђелко АНУШИЋ

КОНФРОНТАЦИЈЕ ЧЕТИРИ ВЕЛИКАНА ПОЉСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Витолд Гомбрович и Чеслав Милош, *Конфронџације*, прир. Михал Ши-мањски и Барбара Торунчик, прев. Бисерка Рајчић, Трећи трг – Сребрно дрво, Београд 2023

Вислава Шимборска и Збигњев Херберт, *Неки злобни бојови нарујали су нам се свирејо: ѡрејиска 1955–1996*, обрада Ришард Крињицки, прев. Бисерка Рајчић, Трећи трг – Сребрно дрво, Београд 2023

Сусрети са животима писаца иза затворених врата нису свакидашњи, стога поседују изузетну вредност и значај. Захваљујући преводима Бисерке Рајчић упознајемо се са мање познатом страном пољских писаца, коју у њиховим делима можда не бисмо уочили. У књигама *Неки злобни бојови нарујали су нам се свирејо* и *Конфронџације*, које су на нашем језику објављене 2023. године, писци нису осликани на уобичајен начин. Они престају да буду „иза сцене догађаја”, нису само креатори идеја чији развој пратимо кроз њихова дела, већ постају централни јунаци књиге. Писци бивају откривени свету у својим препискама и препуштени читаоцима на анализу, слично као и јунаци у њиховим књижевним делима. Ипак, њихов стил писања остаје доминантан у писмима и не губи своју препознатљивост.